

Kristiina Kalleinen

Isänmaallisuuden, kielen ja kansallisuuden merkitys 1800-luvun alkupuolen suomalaiselle virkaylimystölle

Senaatin talousosaston puheenjohtaja Lars Gabriel von Haartman suhtautui tunnetusti varsin nuivasti suomen kieleen ja pyrkimyksiin sen käytön lisäämiseen virallisissa yhteyksissä. 1800-luvun alkupuolella kielen ja kansallisuuden suhde oli kuitenkin toisenlainen kuin myöhemmin, ja von Haartman katsoikin toiminnallaan edistävänsä Suomen etua.

"Uskoni on ollut ja on yhä, että isänmaani onni on kuulua Venäjälle, ja taistelen nyt ja elämäni loppuun saakka kaikkea sellaista enemmän tai vähemmän salattua toimintaa vastaan, joka pyrkii horjuttamaan yleisen mielipiteen luottamusta ja lojaalisuutta Venäjää kohtaan."

(1)

Näin lausui vapaaherra, Suomen keisarikunnan senaatin varapuheenjohtaja ja senaatin talousosaston puheenjohtaja Lars Gabriel von Haartman 1850-luvun puolivälissä Krimin sodan ollessa vielä kesken ja sen lopputuloksen eli Venäjän häviön ollessa vielä tuntematon. Hän oli vakuuttunut – eikä hän ollut ainoa – siitä, että Suomen onni ja tulevaisuuden turva oli kuluu suureen ja mahtavaan Venäjän keisarikuntaan.

Perinteisesti Suomen ns. autonomian aikaa on katsottu hyvin pitkälle itsenäistymisproblematiikasta lähtien, Osmo Jussilan sanoin "joulukuun kuudennen 1917 tirkistysaukon kautta", jolloin lähes koko 1800-luku näyttää suomalaisuuspyrintöjen ja suuremman itsenäisyyden tavoittelemisen aikakautena. Omalta osaltaan tähän olivat vaikuttamassa vuosisadan lopun venäläistämisyksiköt, joita perinteisesti myös sortovuosiksi kutsutaan. Mutta jos riisumme yltämme itsenäisyysajattelulla väritetyt silmälasit, millaisena silloin näyttää 1800-luvun alkupuoli? Millaista oli tuolloin suomalaisen virkaylimystön isänmaallisuus, mitä sille merkitsi kieli ja kansallisuus?

Isänmaa

Kevättalvella 1808 venäläisten marssiessa Suomeen ja Suomen siirtyessä Venäjän hallintaan von Haartmanin ja hänen

opiskelutovereidensa sydämet kuuluivat Ruotsin hallitsijalle. Useat kokivat tuolloin menettäneensä isänmaansa. Vielä vuonna 1810 von Haartman oli sitä mieltä, että hänen synnyinmaansa tai kotimaansa oli Suomi, mutta isänmaata hänellä ei enää ollut eikä hän uskonut sellaista enää saavansa. (2) Eräät toiset korkeimmat virkamiehet, piispa Jacob Tengström esimerkiksi, alkoivat hyvin nopeasti pitää Suomea isänmaanaan. von Haartmanilla se kesti kauemmin. Ehkä loppujen lopuksi se, että von Haartman oli eräitä välivuosia lukuun ottamatta vuodesta 1809 aina 1820-luvun loppupuolelle saakka virassa keisarikunnan pääkaupungissa, sai hänet ajan mittaan ajattelemaan Suomea isänmaanaan.

Yleisesti ottaen ei kestänyt kovinkaan monta vuotta, ennen kuin kiintymys entistä isänmaata Ruotsia kohtaan ja epäluuloisuus Venäjää kohtaan vaihtoivat ikään kuin paikkaa. Jo vuonna 1816 von Haartman ja hänen kollegansa Pietarissa olivat alkaneet suhtautua Ruotsiin negatiivisesti ja epäluuloisesti. von Haartman totesikin kerran, että mitä vähemmän suomalaiset ylioppilaat matkustivat Ruotsiin, sitä parempi, sillä ruotsalaisten ajattelutapa ei häntä enää miellyttänyt. Vaikka Suomen Venäjään liittämisen alkuvuosina oppositiohenkeä esiintyi erityisesti pääkaupunkiasemansa Helsingille menettäneessä Turussa, suurin osa suomalaisista kääntyi nopeasti Venäjän keisarille uskollisiksi alamaisiksi. Tosin kaikkien kääntyminen ei tapahtunut yhtä helposti. Esimerkiksi Porvoon tuomiorovasti Jacob Magnus Alopaeus joutui käymään pitkällisen kamppailun siitä, vannoako uskollisuudenvala uudelle hallitsijalle vai ei. Tämä kamppailu ratkesi venäläisen sotilashenkilön sanoihin: "Jos tuomiorovasti ei vanno, hän menettää virkansa." Tuomiorovasti vannoi ja oli jo vuoden kuluttua valmis ylistämään Venäjää ja keisaria ylevin sanoin. (3)

Suomen tultua osaksi Venäjää oli järjestyksen ja rauhan säilyminen ja turvaaminen ensiarvoisen tärkeää, ja siinä tehtävässä hallintokoneisto näytteli merkittävää osaa. Tuolloisessa tilanteessa ei ollut mitenkään ennalta määrättyä, että Suomi saisi oman Venäjältä erillisen hallintokoneiston. Eivät suomalaiset sellaista heti valtauksen jälkeen edes yrittäneet saada. Miksi he olisivatkaan, sillä eihän Suomella osana Ruotsia ollut omaa keskushallintoa vaan maata johdettiin keskitetysti Tukholmasta. Sattumaa itse asiassa oli, että Suomi todellakin sai oman keskushallintoviraston, hallituskonseljin, joka vuonna 1816 sai nimen Keisarillinen Suomen senaatti, sekä Pietariin oman esittelyelimen, Suomen asiain komitean. Toisenlainenkin vaihtoehto olisi ollut mahdollinen. Valloituksen ensi vuosilta 1808–09 on säilynyt muutamia suomalaisten tekemiä suunnitelmia, joiden toteutumisen myötä Suomen hallinto olisi sidottu tiukasti osaksi Venäjän hallintoa tai olisi perustettu suomalaisista ja venäläisistä koostuva sekaneuvosto Suomea hallitsemaan. Erilaisten sattumien seurauksena nämä suunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet, vaan perustettiin hallituskonselji. (4)

Suomen asioiden esittelyvirasto, Suomen asiain komitea, sittemmin Suomen valtiosihteerinvirasto, perustettiin Pietarissa lähes yhtä sattumanvaraisesti ja Gustaf Mauritz Armfeltin ansiosta. G.M. Armfelt, joka Ruotsin kuninkaan epäsuosioon joutuneena ryhtyi kesällä 1810 "tunnustelemaan maata" Venäjällä ja matkusti tässä tarkoituksessa myös Suomessa, vakuuttui siitä, että kaikki riippui keisarista ja että Suomen asema saattaisi ratkaisevasti heiketä Aleksanteri I:n valtakauden jälkeen. Tämän vakaumuksen seurauksena Armfelt ryhtyi ajamaan suomalaisen esittelyviraston perustamista Pietariin, sillä sen saaminen aikaan antoi hänen mukaansa "jotain toivoa, että maa pelastuu barbarian metsäpalolta,

joka tuhoaa kaiken, minkä yli käy."(5) Armfeltin päästyä keisari Aleksanteri I:n suosioon entiset suunnitelmat hylättiin, ja esittelyvirasto määrättiin perustettavaksi Armfeltin suunnitelman mukaan. Näin suuriruhtinaskunta sai Pietariin suomalaisen esittelyviraston eikä venäläis-suomalaista sekakomiteaa huolehtimaan Suomen asioista keisarin valtaistuimen juurella.

Siitä huolimatta, että G.M. Armfelt halusi Suomen asioita valmistelemaan ja esittelemään oman, suomalaisista koostuvan esittelyelimen, hän piti olennaisen tärkeänä sitä, että Suomi ja suomalaiset mahdollisimman paljon lähestyisivät Venäjää ja opiskelisivat venäjän kieltä. Hänen ohjelmansa oli sulattaa yhteen Venäjän ja Suomen edut, sillä hänen sanojensa mukaan "terve järki, politiikka ja kaikki ajateltavissa olevat edut kehottavat siihen yhtä lailla." Ja näitä etujahan suomalaiset kyllä saivat: virkoja, rahalahjoja, ritari- ja kunniamerkkejä jaettiin suomalaisille keisarin alamaisille. Niinpä säätyläistä vaihtoi mielihyvin sodassa tappion kärsineen Ruotsin suureen ja mahtavaan Venäjään, jota jalo keisari Aleksanteri I hallitsi. Tunne kuulumisesta suureen ja mahtavaan keisarikuntaan vahvistui erityisesti vuoden 1812 jälkeen, kun Napoleonin joukot olivat joutuneet perääntymään Venäjältä. Tämä sai jopa yleensä hillityn Suomen valtiosihteeri Robert Henrik Rehbinderin lausumaan Venäjää tarkoittaen, että "täytyy myöntää, että tämä on suuri kansakunta ja yhtä liikuttava kuin harvinainen esimerkki siitä, että maassa voi olla niin jalo ja täydellinen hallitsija ja niin uskollinen ja altis kansa."(6)

Ylin virkamiehistö alkoi siten sangen nopeasti olla sitä mieltä, että Suomen yhä kiinteämpi liittyminen Venäjään hyödyttäisi sitä ja antaisi sille voimaa. Armfelt katsoi Suomen voivan geopoliittisen asemansa takia muodostaa suojamuurin Venäjän rajalle ja siten voivan hyödyttää keisarikuntaa. Hän ei kuitenkaan halunnut eikä suositellut instituutioiden yhteensulauttamista "siitä hyvästä ja yksinkertaisesta syystä, että viimeksi mainitut ovat Venäjällä ilman pohjaa ja niin vähäarvoisia, että jokaisen virkamiehen tai suosikin oikku voi ne kumota."(7)

Kieli: venäjä

Kiinteämpi yhdistyminen Venäjään edellytti myös venäjän kielen osaamisen laajentamista, sillä venäjän odotettiin tulevan ajan myötä Suomen virkakieleksi. G.M. Armfeltinkin mielestä venäjän taidon yleistyminen suomalaisten virkamiesten keskuudessa oli Suomen aseman säilymisen tärkeimpiä edellytyksiä, ja hän totesi, että "nuorison tulee välttämättä oppia se kieli voidakseen valvoa ja auttaa Suomen menestymistä."(8) Ilman venäjän kielen taitoisia virkamiehiä Suomen etujen valvominen ja hoitaminen olisi ollut vaikeaa siitä huolimatta, että koko 1800-luvun ensimmäisen puoliskon ajan ranskaa käytettiin yleisesti hovikielenä.

Samaa näkökantaa edusti myöhemmin G.M. Armfeltin poika, Suomen ministerivaltiosihteeri Alexander Armfelt, joka mielestä suomalaisia olisi yhä enemmän tutustutettava ja lähennettävä venäläisiin. Eräässä muistiossaan 1840-luvun alussa Alexander Armfelt kirjoitti: "Mitä päämääriä nykyisellä hallituksella (so. Suomen senaatilla) tulisi olla suhteessa maan poliittiseen hallintoon? Tiedän vain yhden: niin paljon kuin mahdollista sulauttaa (assimiloida) se suureen keisarikuntaan, josta se muodostaa osan.

Suhteemme Venäjään ovat sellaiset, että johtaakseen maata (so. Suomea) hyvin täytyy tuntea molemmat maat täydellisesti, ja tämä on tähän asti laiminlyöty."(9) Venäjän kielen opiskelua oli siis hänenkin mielestään tehostettava, ja hän oli myös valmis sellaisiin toimenpiteisiin, jotka olisivat edesauttaneet Suomen virkakielen muuttumista venäjäksi.

Suomen autonomiaa 1800-luvun lopussa puolustanut J.R. Danielson-Kalmari ei oikein ymmärtänyt G.M. Armfeltin intoa levittää venäjän kielen taitoa Suomessa. Hän ei myöskään ymmärtänyt suomalaisten nuorten miesten lähettämistä Venäjälle opiskelemaan ja oppimaan kieltä sekä tutustumaan maan oloihin, sillä "ei mikään maa voi ajan pitkää turvata oikeuksiaan ja kansallista olemustaan lähettämällä nuorisoaan vieraan kansan palvelukseen. Siitä koitua vahinko on enemmän tai myöhemmin paisuva sen tuottamaa hyötyä suuremmaksi. Ja mitä tulee Armfeltin toivomukseen venäjänkielen käyttämisestä virkakielenä maassamme, on se käsitettävissä ainoastaan kun muistamme, ettei mitään kysymystä ollut vielä viritetty oman kielen kohottamisesta sille sijalle."(10) Ei myöskään Alexander Armfeltin elämäkerturi Hans Hirn 1940-luvulla ymmärtänyt Alexander Armfeltia yhtään sen paremmin. Hirn totesi, ettei Armfeltin patriotismia käynyt epäileminen, mutta että tämän keisaria kohtaan tuntema ihailu ja lojaalius sai aikaan sen, että tuo patriotismi sai erittäin omituisia eikä aina jälkimaailmalle helposti ymmärrettävissä olevia muotoja.(11)

Ymmärrettävää on, että sortovuosien ja toisen maailmansodan kokemusten näkökannalta Danielson-Kalmari ja Hirn näin kirjoittivat. Nykyään voidaan kuitenkin kysyä, eikö 1800-luvun alkupuolella ollut sangen looginen ajatus ottaa venäjä Suomen virkakieleksi ruotsin tilalle tilanteessa, jossa Suomi oli siirtynyt Venäjän alaisuuteen ja suomen kielen oli vielä kehittymätön?

Toisaalta niin Danielson-Kalmari kuin myöhemmätkin tutkijat ovat unohtaneet, ettei kielellä ollut 1800-luvun alkupuolella sellaista merkitystä kuin sillä myöhemmin on ollut. Kielellä oli lähinnä käyttöarvoa; se oli ilmaisuväline. L.G. von Haartman totesi eräässä yhteydessä vuonna 1814, että kaikki kielet ovat yhtä hyviä toisiaan ymmärtämään pyrkivien ihmisten kesken. Nuoruusvuosinaan Pietarissa Haartman itse kyllä ahkerasti opiskeli venäjää, koska katsoi sen välttämättömäksi asioiden hoidon kannalta, ja hänestä tulikin yksi niitä harvoja suomalaisia virkamiehiä, jotka 1840- ja 1850-luvulla pystyivät keskustelemaan ja kirjoittamaan venäjäksi. Ranskan kieltä käytettiin yleisesti virkakirjeenvaihdossa suomalaisten viranomaisten kesken, ja venäläisille kirjoitettiin sekä venäjäksi että ranskaksi. Usein oli myös niin, että kaksi äidinkielenään ruotsia puhuvaa henkilöä kirjoitti toisilleen virkakirjeet ranskaksi! Äidinkieli ruotsi tuntuu olleen tietyllä tavalla "yksityinen" kieli, jota käytettiin arkipäivässä ja kirjeenvaihdossa perheen ja sukulaisten kesken, joskin myös ranskaa esiintyy; esimerkiksi von Haartmanin ja toisen vaimonsa Eva Wilhelmina Charlotta "Minette" Mannerheimin vähäinen jäljelle jäänyt kirjeenvaihto on enimmäkseen ranskaksi.

Kieli: suomi

Kansallisuutta ja kieltä ei siis yhdistetty toisiinsa. Viipurissa hovioikeuden presidentti, L.G. von Haartmanin lanko Carl Gustaf Mannerheim totesi eräässä yhteydessä 1840-luvun alkupuolella

olevansa oikein hyvä suomalainen (Finne) vaikkei puhunutkaan suomea.

Viipurissa suomalaisen maalaisrahvaaseen tutustunut Mannerheim suhtautui kollegoitaan positiivisemmin suomen kieleen ja Snellmanin herättämiin suomalaisuuspyrintöihin. Viipurin -vuosiensa kokemusten perusteella Mannerheim tuli mitä ilmeisimmin vakuuttuneeksi siitä, että asioiden hoito olisi useissa tapauksissa helpompaa, jos viranomaiset osaisivat suomen kieltä. Tunnettuahan on hänen merkittävä panoksensa suomen kielen professuurin perustamisessa Aleksanterin yliopistoon keväällä 1850. Tosin Mannerheimkaan ei voinut hyväksyä pyrkimyksiä tehdä suomen kielestä tieteen kieli, mm. siinä kohden fennomaanit ampuivat hänen mielestään ylitse maalin. Siitä huolimatta toisin kuin useimmat kollegansa Mannerheim ei uskonut Suomen vapautuvan eristetyistä asemastaan sen avulla, että yläluokan pojat saisivat perusteellisen koulutuksen venäjän kielessä eikä hän uskonut, kuten hän eräälle kollegalleen sanoi, että "idän ilma olisi puhtaampaa kuin lännen ja että sitä sen takia tulisi suosia."(12)

Mannerheimin esitykseen suomen kielen professuurin perustamisesta liittyi myös ehdotus, jonka mukaan viranomaiset velvoitettaisiin ottamaan vastaan suomenkielisiä kirjelmiä ja että tuomioistuinten ja viranomaisten olisi liitettävä suomenkieliset käännökset rahvaalle antamiinsa päätöksiin. Tästä ehdotuksesta pyydettiin lausuntoja useilta eri tahoilta, mutta lopputulos oli, että useita saamiaan lausuntoja vanhoillisemmalla kannalla oleva von Haartmanin johtama senaatti ei ehdotusta kannattanut vaan asioiden tuli senaatin mielestä jäädä ennalleen. Tästä Mannerheim oli erittäin harmistunut ja kirjoitti maan (Suomen) parhaaksi tehdystä esityksestä tulleen vain "ridiculus mus".

Fennomania

Fennomaaneihin ja suomen kieleen kielteisesti suhtautuneen L.G. von Haartmanin mielestä ainoa hyvä puoli suomalaisuuspyrinnöissä oli, että ne olivat heikentäneet suhteita Ruotsiin: siinä suhteessa hänen sanojensa mukaan "ilmiön tulos valtiollisella taivaallamme on ollut hyvä".(13)

von Haartmanin kielteinen suhtautuminen Snellmaniin ja fennomaaneihin liittyi tunnetusti siihen poliittiseen radikaalisuuteen, joita näihin tuolloin liitettiin. Hän oli valmis hyväksymään suomen kielen tutkimuksen ja harrastuksen kulttuurisena ilmiönä, ja arvosti esimerkiksi H.G. Porthanin ja Elias Lönnrotin työtä. Näiden jälkeen kuitenkin oli hänen mukaansa tullut tappelupukareita, jotka "vähemmän harrastivat tieteiden edistymistä, mutta olivat sen sijaan täynnä vihamielisiä haaveita ja kansansuosiota etsiviä." Fennomania ilmaantui von Haartmanin mielestä "väkivaltaisena hajaannuksen ja yltiöpäisyyden aineksena alalle, jolla siihen asti oli hoidettu vain aineellisia harrastuksia. – Tämä kansallinen raivo on tehnyt turmiollisen vaikutuksen nuorison mieliin; jos kohta se ei ole tähän saakka päässyt tarttumaan kansan suureen enemmistöön, helkkyttää se jo sen arimpia kieliä sekä estää siveellistä ja valtiollista kehitystä." (14) Näin uhkaavana von Haartman siis näki Snellmanin johtamat fennomaanit. Ilmeiseltä tuntuu, että von Haartman, joka tässä samassa yhteydessä ilmoitti kannattavansa venäjän ottamista Suomen virkakieleksi, koki fennomaanien toiminnan uhkaavan tämän

tavoitteen toteutumista yllyttämällä kansaa venäläisiä ja venäjän kieltä vastaan.

Pietarissa vuosisadan alkupuolella virkamieskoulutuksensa saanut von Haartman oli siis edelleen 1850-luvulla sitä mieltä, että hallituksen tulisi panostaa venäjän saamiseen hallinnon pääkieleksi ruotsin sijaan eli hänen omien sanojensa mukaan hallituksen tuli "vaatia hallinnollista vaikutusta sille kielelle, johon hallitus sijoittaa ja johon sen tulee sijoittaa keskitetty voimansa." Kuten aiemmin on esitetty, kielellä oli von Haartmanille vain ilmaisuvälineen arvo, eikä siihen liittynyt tunnepitoisia näkökantoja. Se, että hän ei arvostanut suomen kieltä, liittyi nimenomaan kielen kehittymättömyyteen: hän ei uskonut suomen voivan kehittyä niin korkealle tasolle kuin esimerkiksi ruotsi tai venäjä. Tätä suhtautumista ei tule yhdistää suhtautumiseen Suomeen tai suomalaisiin, sillä von Haartman tunsi olevansa suomalainen kaikesta huolimatta, ja Suomen suuriruhtinaskunnan etuja hän omassa työssään mielestään puolusti ja edisti koko elämänsä ajan. Tässä työssä tuli ottaa huomioon Venäjän edut ja pyrkiä sovittamaan ne yhteen Suomen taloudellisten ja poliittisten etujen kanssa. von Haartmanin vakaumuksen mukaan Suomi oli ja tulisi aina olemaan osa suurta Venäjän valtakuntaa omana erillisenä taloudellisena kokonaisuutenaan. Tätä taloudellista kokonaisuutta ja erityisesti sen tulliautonomiamia hän puolusti koko elämänsä ajan, olihan se hänen oman työnsä tulosta 1830-luvulta lähtien, jolloin Suomen taloutta oli alettu irrottaa ja itsenäistää Ruotsin kanssa käydystä kaupasta.

Suomen tulevaisuus

Selvimmin von Haartmanin visio Suomen tulevaisuudesta ja asemasta Venäjän keisarikunnassa tulee näkyviin Krimin sodan jälkeen vuonna 1856 laadituissa muistioissa sekä myös kiistassa rakennettavan rautatien suunnasta. von Haartman ei ollut periaatteellisesta syystä rautatietä vastaan vaan hänen mielestään suunniteltu suunta oli väärä: hän olisi halunnut rakentaa rautatien Pietarista Turkuun eikä Helsingistä Hämeenlinnaan, sillä "tuo haluttu suunta menee pohjoiseen ja kulkiessaan maan sydämen läpi kutkuttaa fennomaanisia ja kansallisia toiveita, jotavastoin se suunta, jota minä olen ehdottanut, lähentää meitä keisarikuntaan, yhdistää meidät siihen. Mieluummin jääkööt kaikki rautatiet kuin että rakennettaisiin tie demokraattisten hourailujen eduksi."(15)

Virallisemmassa ministerivaltiosihteeri Alexander Armfeltille lähettämässään muistiossa von Haartman kirjoitti, että hän ei voinut hallussaan olevien tietojen perusteella nähdä, kuinka Helsingistä alkunsa saava rautatie voisi koskaan saada taloudellista merkitystä, sillä Helsinki ei ollut, eikä siitä hänen tietojensa mukaan koskaan voinut tulla merkittävää vientisatamaa muuten kuin pakottamalla ja ylimitoitetuin kustannuksin. von Haartmanin idea oli ensin yhdistää Saimaa ja Päijänne mereen kanavilla ja sen jälkeen rakentaa rautateitä yhdysliikennettä varten sopiviin kohtiin. Poliittinen perustelu hänen ehdottamalleen rautatiesuunnalle oli, että tuolloin "koulutus, sivilisaatio ja inhimillisyys voittavat, kun meistä tulee todellinen alueellisen toiminnan keskus suuressa Valtakunnassa" eli siis Venäjän keisarikunnassa.(16)

Ministerivaltiosihteeri Armfelt samoin kuin hänen apulaisensa Emil Stjernvall-Walleen olivat rautatiekysymyksessä von Haartmanin

kannalla ja kehottivat sisämaan rataa puolustavaa Snellmania olemaan koskettelematta asiaa julkisuudessa: Snellman oli leimannut von Haartmanin esittämät mielipiteet turmiolliseksi tuulen pieksännäksi. Mutta kuten tiedämme, kenraalikuvernööri F.W.R. Bergin ja senaatin ehdottama Helsinki-Hämeenlinna -rata sai hallitsijan hyväksynnän.

Rautatien suunta liittyi von Haartmanin ja Armfeltin näkemykseen tulevaisuuden Suomesta, joka ylimmällä hallintotasolla ja kommunikaatioyhteyksien tasolla oli liitettyä Venäjään, jonka yhteydessä saisimme kehittää omaa erityistä yhteiskuntamuotoamme ja aineellista hyvinvointiamme. Ei siis pitänyt pilata tätä suurta tulevaisuutta siten, että "unilla ja fantasiailla häiritsemme työtätekevien joukkoa ja erityisesti nuorisoa."

Krimin sodan aikana von Haartman oli suunnitellut saaristolaivaston rakentamista, ja tätä hän edelleen kannatti sodan jälkeenkin todeten, että saaristolaivaston avulla olisi mahdollista torjua lännestä tulevia liberaaleja ja demokraattisia virtauksia. Venäjä saisi siten Suomesta uskollisen ja tehokkaan meripuolustustukikohdan.

Katsokaamme vielä lopuksi, millainen oli von Haartmanin analyysi Suomen tilasta vuoden 1859 alussa: "Suomesta on tulossa hyvää vauhtia kaaosmainen. Sillä se ei ole kuin todellista anarkiaa, kun pieni maa, jossa on alle kaksi miljoonaa sielua, on jakautunut tai pikemminkin pirstoutunut neljään erisuuntaiseen puolueeseen: ensimmäinen, vanha ruotsalainen, on vähälukuinen, toinen skandinaavinen, viimeisen sodan tulos. Sillä ei mielestäni ole mitään merkitystä, kunhan sitä ei vain vainota. Kolmas on poliittinen ryhmittymä, jota on kaikkein vaikein käsitellä. He ovat fennomaanit-nationalistit-separatistihaveilijat. Neljäs puolue, joka ajaa unionia keisarikunnan kanssa, pienenee vuosi vuodelta."(17)

Vapaaherra Lars Gabriel von Haartman kuoli joulukuussa 1859 eikä siten, ehkä onnekseen, ehtinyt nähdä, miten "fennomaanit-nationalistit-separatistihaveilijat" kasvoivat kannatukseltaan suurimmaksi puolueeksi ja veivät voiton kilpailtaessa kansakunnan sielusta.

Viitteet:

1. Haartman Armfeltille 6.7.1855. Alexander Armfeltin kirjeenvaihto II a 18 a-nippu, 279–280. KA; Artikkelin perustuu kirjoittajan vuonna 2001 ilmestyneeseen tutkimukseen *"Isänmaani onni on kuuluu Venäjälle."* – Vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 815. Helsinki 2001.
2. Danielson-Kalmari J.R., *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18. ja 19. vuosisadalla. Aleksanteri I:n aika I*. Porvoo 1920, 29.
3. Tarkiainen Kari, *Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus (1743–1818)*. Historiallisia tutkimuksia 128. Helsinki 1985, 197–198.
4. Jussila Osmo, "Jos olisi käynyt toisin. Suomen suuriruhtinaskunnan vaiheita." Teoksessa *Boken om vårt land. Festskrift till professor Matti Klinge 31.3.1996*. Helsingfors 1996, 320.
5. Korhonen Keijo, *Suomen Asiain Komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811–1826*. Historiallisia tutkimuksia LXV. Helsinki 1963, 43.
6. Korhonen 1963, 200; Jussila 1996, 325.
7. Korhonen 1963, 200.

8. Korhonen 1963, 210.
9. sit. Hirn Hans, *Alexander Armfelt. Början av en statsmannabana 1832–1841*. Helsingfors 1948, 299.
10. Danielson-Kalmari J.R., *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18. ja 19. vuosisadalla. Aleksanteri I:n aika* II,1. Porvoo 1922, 511, 519.
11. Hirn 1948, 136–137.
12. Schauman Georg, *Från Nikolai I:s och Furst Menschikoffs tid. Tvenne bidrag till Finlands politiska historia*. Helsingfors 1916, 22–25.
13. sit. Nurmio Yrjö, *Taistelu suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä. Vuoden 1850 kielisäädöksen syntyhistorian, voimassaolon ja kumoamisen selvittelyä*. Porvoo 1947, 150–151.
14. sit. Rein Th., *Juhana Vilhelm Snellman II*. Helsinki 1981, 189 n2.
15. Rein II 1981, 98.
16. Särskilda projekt och utlåtanden av L.G. von Haartman. Alexander Armfeltin arkisto, VAY 524 ja 522. KA.
17. Haartman Armfeltille 24.1.1859. Armfeltin kirjeenvaihto, II a 18 b-nippu, 729-736. KA.

* * *

Kirjoittaja Kristiina Kalleinen on poliittisen historian dosentti Helsingin yliopistossa.

ENNEN JA NYT
Historian tietosanomat